

Zoneren biedt landbouw toekomstperspectief

Prof. Martha Bakker, Prof. Wim de Vries, Dr. Gerard Ros, Dr. Hans Kros, Dr. Tom Kuhlman, Dr. Bardia Mashhoodi en Dr. Sjerp de Vries zijn verbonden aan Wageningen University; Prof. Jan Philip Witte (Flip), tot mei 2020 verbonden aan KWR en VU, is zelfstandig ondernemer.

De landbouw heeft in ons land grote verworvenheden gebracht, maar is in zijn huidige vorm niet langer houdbaar. Het jaren '90 idee dat marktwerking tot een gezonde agrarische sector leidt, is een illusie gebleken en heeft de sector speelbal gemaakt van stuurloosheid en hindermacht. Het landschap, de natuur en de dieren hebben hiervoor de prijs betaald, evenals alle boeren die voortijdig de 'race to the bottom' hebben moeten verlaten. Het is tijd voor een radicale transformatie. Een ruimtelijk plan voor een radicaal andere koers die een doorbraak uit de huidige impasse kan betekenen.

Inleiding

Er is veel te doen over de landbouw in ons land. Terwijl de stikstofcrisis nog volop in gang is, heeft de coronacrisis de nertsenfokkerij de das om gedaan en heeft ook de droogteproblematiek weer toegeslagen. Maar ook vóór de Raad van State in november 2018 de stikstofcrisis inluide, waren er al tal van problemen die regelmatig het nieuws bereikten. Zo waren er kritische berichten over de dramatische afname van insecten en weidevogels (Kleijn *et al.*, 2015; Anonymous, 2020), het bodemleven dat op veel plekken zwaar is aangetast (Rli, 2020a), de landschapspijn die veel mensen ervaren bij de oprukkende stallen en monoculturen (Trouw, 2017), de zorg rondom Q-koorts en andere zoönosen (NRC, 2015), schade aan huizen door te lage waterpeilen (Tielemans, 2020), verdroging van natuur (Witte *et al.*, 2020) en de uitstoot van broeikasgassen die zich op geen enkele manier verhoudt met de afspraken die de regering in het Parijs-akkoord heeft vastgelegd.

Oplossingen worden van vele kanten aangedragen, al dan niet onder de vlag van kringlooplandbouw. Ruwweg zijn ze onder te verdelen in technologische oplossingen, waarbij de huidige, intensieve bedrijfsvoering zoveel mogelijk in stand blijft, en in structurelere aanpassingen, door minder intensieve bedrijfsvoering. Beide richtingen kennen felle voor- en tegenstanders. Tegenstanders van de technologische oplossingen wijzen op het feit dat de spiraal van schaalvergroting en intensivering op deze manier niet wordt doorbroken, waardoor het slechts een kwestie van tijd is eer er opnieuw ecologische en maatschappelijke grenzen overschreden zullen worden. Bovendien geldt de oplossing doorgaans voor één van de problemen en blijven de andere buiten schot of worden zelfs verergerd. Tegenstanders van de structurelere oplossing wijzen op de onmogelijkheid om consumenten meer te laten betalen. Of op het feit dat verplaatsing van voedselproductie naar het buitenland zal leiden tot minder efficiënt landgebruik en mondiaal gezien dus tot nog grotere milieuschade. Wij vinden de argumenten uit beide kampen gegrond en zoeken daarom naar een oplossing die aan beide tegemoet komt.

Bovendien lijkt het ons zinvol om de diversiteit aan landbouwvormen en voorkeuren van boeren te onderkennen. Wij zien dus ruimte voor zowel de op productie georiënteerde boer, als voor de op maatschappelijke diensten georiënteerde boer die genoeg wil nemen met lagere opbrengsten. Dat is niets nieuws, want ook nu zijn boeren vrij om te kiezen tussen deze twee stijlen. Dit laat echter onverlet dat velen financieel, bureaucratisch en psychologisch onder druk staan om te voldoen aan de ogenschijnlijk onmogelijke eisen van de maatschappij. Om die druk te verlichten, stellen wij een nieuwe ruimtelijke inrichting van het landelijk gebied voor, zodat voor beide groepen letterlijk en figuurlijk ruimte ontstaat. Dit is mogelijk, omdat met de huidige inrichting veel energie verloren gaat aan functies die elkaar in de weg zitten (zogenoemde negatieve externaliteiten) of inefficiënt van de ruimte gebruik maken door een mismatch met ondergrond en omgeving.

Drie typen landbouw

Om ons plan inzichtelijk te maken, stellen we allereerst voor de landbouw onder te verdelen in drie typen:

1. Type A, de intensieve grondgebonden landbouw zoals we die al jaren kennen in Nederland:
 - melkveehouderij met grasland en maisakkers als dominante landbedekking;
 - akkerbouw zoals suikerbieten, aardappels en uien;
 - vollegrondstuinbouw, waaronder sierbollenteelt.
2. Type B, de niet-intensieve landbouw, die – mede door de hoge grondprijzen – veel minder voorkomt in Nederland. Dit type landbouw maakt weinig tot geen gebruik van hulpbronnen zoals kunstmest en bestrijdingsmiddelen en is vanwege de minder sterk doorgevoerde productiemaximalisatie, minder afhankelijk van irrigatie en drainage. Biologische landbouw, agrobosbouw (waarbij permanente gewassen zoals bomen en struiken worden gecombineerd met vee of eenjarige gewassen) en extensieve veehouderij (zeg, minder dan één koe per hectare) vallen hieronder.
3. Type C, de niet-grondgebonden landbouw.

Dit zijn alle bedrijfstypen waarvan de productie volledig in stallen of kassen plaatsvindt. Dit betreft de geiten-, pluimvee- en varkenshouderijen, champignonkwekerijen en de glastuinbouw. Deze typering doet weliswaar geen recht aan allerlei tussenvormen zoals precisie-landbouw en strokenteelt en versimpelt de bijbehorende milieueffecten, maar deze schematische weergave van de werkelijkheid is gewenst voor het overbrengen van de essentie van ons voorstel. Een belangrijke constatering is dat de in de inleiding genoemde problemen hoofdzakelijk worden veroorzaakt door type A en type C landbouw. Type B veroorzaakt nauwelijks problemen en levert juist allerlei diensten die we als maatschappij verlangen van het landelijk gebied: wateropslag, landschappelijke schoonheid, regionale identiteit, biodiversiteit en recreatiemogelijkheden. In feite vormt dit type landbouw de ideale buffer rondom kwetsbare natuur en zien we dit type ook graag op bodems die ongeschikt zijn voor intensieve landbouw, zoals veen en droge zandgronden. Type B behelst niet alleen natuurinclusieve landbouw, maar ook 'landbouwinclusieve natuur', waarbij natuurgebieden beheerd worden door boeren. De uitdaging voor deze bedrijven is het verdienmodel, aangezien de productiviteit per hectare aanzienlijk lager is dan die van type A en type C. Dit kan worden overvallen door een hogere prijs in de winkel, lagere productiekosten én de betaling voor de overige diensten die geleverd worden. Hier komen we op terug. Een tweede belangrijke constatering is dat de problemen die door type A en C worden veroorzaakt sterk afhangen van hun ruimtelijke context. Problemen veroorzaakt door type A bedrijven ontstaan vooral op bodems die van nature lage gewasopbrengsten leveren. Door inefficiënt gebruik van meststoffen ontstaat meer verontreiniging van grondwater en natuur. Ook wordt hier vaker beregend, omdat het vochtleverend vermogen van deze bodems doorgaans laag is. Type A op veenweidegronden leidt door de hoge ontwateringseisen tot bodemdaling en CO₂ uitstoot. En type A landbouw in de buurt van kwetsbare natuur leidt tot milieuschade

door verdroging en het overwaaien van bestrijdingsmiddelen en ammoniak. Type C bedrijven veroorzaken relatief veel overlast doordat ze, ofschoon ze weinig ruimte innemen, gemiddeld genomen veel negatieve invloed op hun directe omgeving hebben. Binnen een straal van 200 meter van het bedrijf is er vaak sprake van hoge ammoniak- en fijnstofconcentraties, verhoogd risico op zoönosen, geur- en geluids-overlast en/of achteruitgang van het landschap door de aanwezigheid van grote stallen en kassen (de Vries *et al.* 2010). En juist doordat deze bedrijven door het landschap verspreid liggen, zijn die negatieve effecten zeer groot. Door type C bedrijven te concentreren op speciaal daarvoor ingerichte bedrijventerreinen wordt het areaal dat hinder ervaart gemakkelijk met een factor 10 à 20 teruggebracht.

De drie typen in kaart

Wij hebben getracht de drie typen een plek te geven op de kaart van Nederland. Het betreft hier een eerste vingeroefening, waarbij we ons bediend hebben van tamelijk grove aannames. Nadere studies, waarbij vuistregels vervangen worden door ruimtelijke modellen, leveren ongetwijfeld een genuanceerder beeld op. Voor nu echter, geeft deze kaart een aardig beeld van welk type landbouw waar mogelijk is.

De mal waarmee we gewerkt hebben, wordt gevormd door de contouren van het huidige agrarische gebied volgens het Landelijk Grondgebruik Nederland (LGN) bestand. Dit gebied (2.008.563 hectare) gaan we in een aantal stappen verdelen in zones voor landbouwtypen A, B en C. We houden geen rekening met verkleining van dit areaal door toekomstige ruimteclaims voor overige functies. Echter, met uitzondering van woningbouw, geldt voor de meeste ruimteclaims dat ze goed kunnen worden ingepast (energieopwekking in zone A, natuur- en waterbeheer in zone B).

De onderverdeling

Stap 1 betreft de identificatie van bodems met hoge landbouwkundige waarde (gemiddelde score van bodemchemische, -fysische en -biologische geschiktheid, voor intensieve gewasrotaties voor tuin- en akkerbouw, zie openbodemindex.nl. Dit worden de gebieden die in principe geschikt zijn voor type A bedrijven. Bodems die geschikt zijn voor ten minste één van deze gewasrotaties worden in eerste instantie bestemd voor landbouw type A; de overige gebieden zijn voor type B.

Stap 2 betreft de onttrekking aan type A van alle veengronden die nog substantieel kunnen inklinken. Door deze bodems nat te houden, wordt inklinking en verzakking van

wegen en gebouwen gestopt en wordt er minder CO₂ uitgestoten. Deze bodems worden toegekend aan type B landbouw.

Stap 3 betreft de uitsluiting van bodems die – voor zover ze nog wel landbouwkundige waarde hebben – problematisch zijn voor type A vanwege hun hoge gevoeligheid voor uitspoeling van nitraat naar het grond- en oppervlaktewater. Het betreft hier de zand- en lössbodems met de allerlaagste grondwaterstanden (grondwatertrap VII en VII*); deze bodems worden toegewezen aan type B.

Stap 4 betreft de uitsluiting van gebieden die nodig zijn voor natuurherstel. Dit betreft enerzijds buffers van 500m rondom alle Natura 2000-gebieden en anderzijds buffers rondom en verbindingen tussen natuurgebieden waarvoor we de oorspronkelijke Ecologische Hoofdstructuur hebben gebruikt. Ook deze gebieden worden toegevoegd aan de zone voor type B.

Stap 5 betreft de uitsluiting van gebieden die sterk worden gewaardeerd door burgers. De waarderingskaart die we gebruikt hebben is een optelsom van aanwezigheid van opgaande ‘natuurlijke’ begroeiing, nabijheid tot historische kernen, afwezigheid van horizonvervuiling en afwezigheid van stedelijke invloedssfeer (Lankhorst *et al.* 2005). De verwachting is dat type B landbouw deze landschappelijke waarden beter in stand gaat houden.

Stap 6 betreft het uitsluiten van gebieden die belangrijk zijn voor een betere waterhuishouding. Dit zijn allereerst droogtegevoelige gebieden. Daarnaast betreft het gebieden die het meest geschikt zijn voor het verhogen van het watervasthoudend vermogen ten behoeve van de lager gelegen landbouw en omliggende natuur. Type B landbouw kan hier gecombineerd worden met maatregelen om water langer vast te houden (greppels dichten, stuwen plaatsen).

Stap 7 betreft het uitsluiten van waterwin- en grondwaterbeschermingsgebieden. Ook deze worden toegevoegd aan zone B.

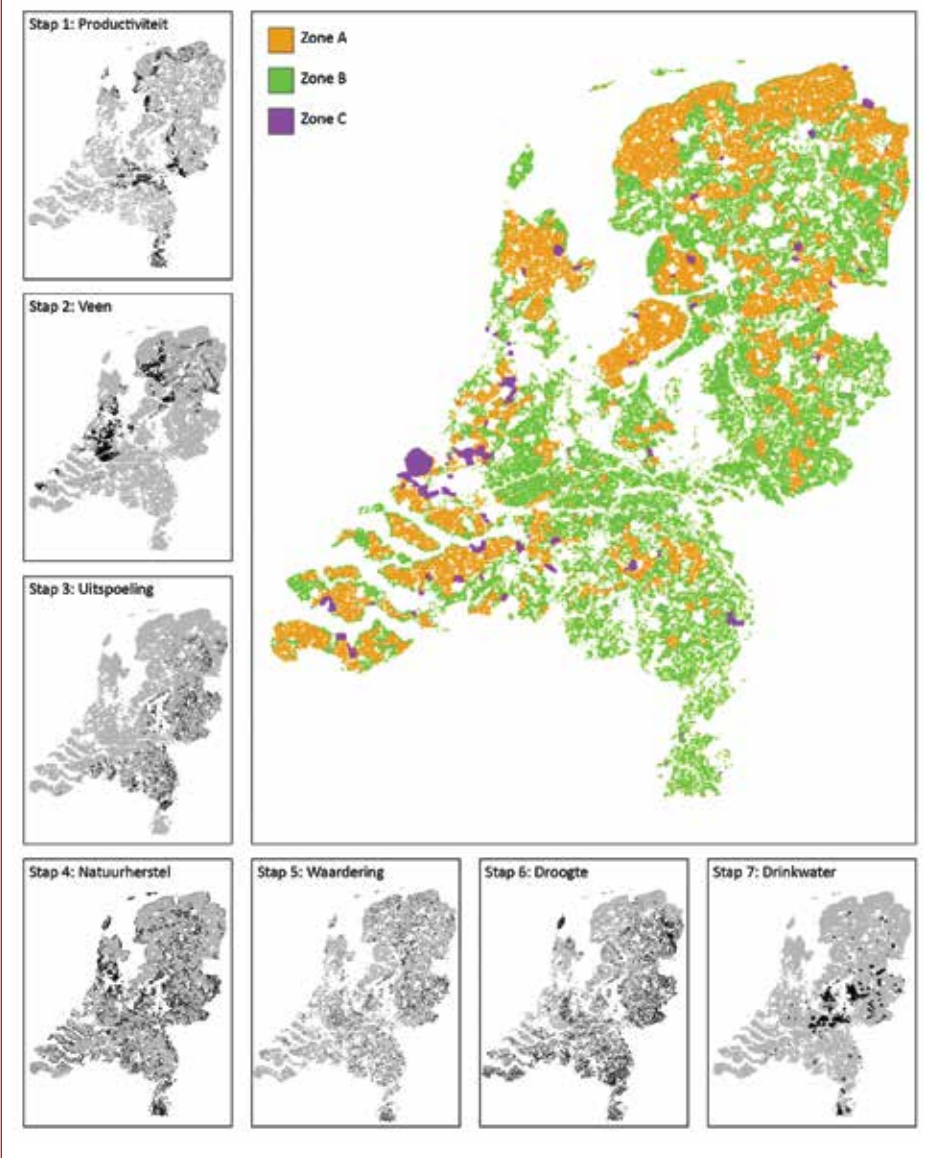
Stap 8 is van een iets andere aard. Het betreft hier geen achtste kaartlaag die gestapeld wordt, maar een GIS-bewerking om kleine fragmenten van zone A of B te verwijderen. De grondgedachte hierachter is het vermoeden van (externe) schaalvoordelen: kleine, geïsoleerde gebiedjes van zone A of zone B zijn minder levensvatbaar omdat ze niet worden omringd door soortgelijke bedrijven/terreinen, waardoor de inbedding in grotere (eco)systemen en netwerken (inclusief infrastructuur) ontbreekt. Een uitzondering wordt gemaakt voor zone B fragmenten die omringd worden door bebouwing, open water en/of natuurgebied. Dit zijn immers functies die elkaar in potentie kunnen versterken. Deze stap beïnvloedt de arealen van zone A en B niet.

Stap 9 betreft de identificatie van gebieden die geschikt zijn voor de agroparken (Zone C). Dit zijn gebieden op het grensvlak van zone A en bestaande industrie

De zones

Het resultaat is te zien in figuur 1, waarbij de deelkaartjes van de eerste zeven selectiestappen links en onder worden getoond. In tabel 1 is te zien hoeveel areaal iedere stap aan zone A onttrekt en ook wat iedere stap toevoegt aan zone B ten opzichte van de vorige stappen. Alle beperkingen vallen qua omvang in de orde van grootte van enkele honderd duizenden hectaren. In de rechterkolom is te zien wat het effect van de toevoeging is ten opzichte van de eerdere stappen. Uit het feit dat deze getallen kleiner zijn dan die in de tweede kolom valt af te leiden dat er veel overlap zit tussen de verschillende

Figuur 1. De indeling van het huidige landbouwareaal in zones A, B en C. Rondom de deelkaartjes waaruit de hoofdkart is opgebouwd (zwart is wat wordt onttrokken aan zone A)

beperkingen. Uiteraard speelt de volgorde van toevoegen hier een rol: de eerste stappen geven het grootste effect.

Opvallend aan de deelkaartjes is dat in stap 1 een aantal bodems die in de traditionele bodemevaluaties geschikt worden geacht voor landbouw (Noordoost polder, de kleigebieden) zich hier toch minder voor lenen. Dit heeft doorgaans te maken met het risico op bodem-gebonden ziekten door intensieve teelten, een laag gehalte aan organische stof of een te sterke verdichting van de ondergrond. De overige deelkaartjes laten geen opvallende dingen zien. De veenbodems beslaan grote delen van Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Friesland, Groningen en Drenthe; uitspoelingsproblematiek speelt

vooral op de hogere zandgronden; gewaardeerde landschappen zijn sterk verspreid door heel Nederland. Voor een aantal kaarten is een bepaalde drempelwaarde gehanteerd, die op basis van onze expertise is geschat. Bijvoorbeeld, de drempelwaarde voor de bodemkwaliteit en landschapswaardering en de breedte van de buffers rondom Natura 2000-gebieden. Deze keuzes zijn uiteraard bediscussieerbaar en hetzelfde geldt voor de kwaliteit van het gebruikte kaartmateriaal. Desalniettemin geeft de kaart uit figuur 1 een aardig beeld van de orde van grootte van de omvang van de beperkingen en waar deze liggen. Het uiteindelijke resultaat leidt tot 845.906 hectare voor zone A, redelijk verspreid over

Stap	Omschrijving beperking	Niet geschikt voor A (ha)	Blijft over voor A (incrementeel)	Effect per stap (verschil)
1	Lage gewasproductiviteit	209.157	1.799.694 (90%)	-209.157
2	Emissie en inklinking (veen)	172.381	1.629.935 (81%)	-169.759
3	Uitspoelingsgevoeligheid	121.844	1.520.440 (76%)	-109.495
4	Natuurbescherming en herstel	315.909	1.307.177 (65%)	-213.263
5	Sterke waardering door burgers	292.335	1.119.407 (56%)	-187.770
6	Droogte en droogtebestrijding	502.294	886.637 (44%)	-232.770
7	Grondwaterbescherming	125.032	845.906 (42%)	-40.731

Tabel 1. De arealen van de verschillende beperkingen en hun incrementele effect op de zonering

het land, maar met een zwaartepunt in Zeeland, Flevoland, het noordelijk deel van Noord-Holland en de noordelijke kuststrook. De gebieden die in aanmerking komen voor zone C liggen verspreid door het hele land, maar met zwaartepunten rondom de havens, Schiphol en het Westland. De 1.162.945 hectare voor zone B liggen eveneens verspreid door het hele land, waarbij de veenweidegebieden en de zandgronden de grootste aaneengesloten oppervlaktes bevatten. Binnen zone B geldt voor ruim 430.000 hectare dat er meerdere redenen zijn om er geen intensieve landbouw op te plegen. Dit zijn de gebieden waar 'meekoppelkansen' bestaan. Voor deze gebieden geldt echter ook dat hier een grote opgave ligt voor bestuurders en beleidsmakers om daadwerkelijk multifunctioneel landgebruik te bevorderen.

Het toekomstperspectief

Stel dat vanaf nu ieder boerenbedrijf zich volgens dit 'vlekkenplan' gaat ontwikkelen, dan is het landelijk gebied over een jaar of dertig opgedeeld in de zones zoals afgebeeld in figuur 1 en is er voor ieder type bedrijf een toekomstperspectief. Bedrijven in zone A behouden hun oriëntatie op de wereldmarkt. Dit zijn hoofdzakelijk akker- en tuinbouw bedrijven, overeenkomstig met het streven in de NOVI om de beste gronden te reserveren voor voedselgewassen voor menselijke consumptie. Hun productiviteit zal verder stijgen door uitgekende mest- en watertoevoeding, maar ook door gebruik van verantwoord geteelde genetisch gemodificeerde gewassen. Verlies van grondstoffen wordt geminimaliseerd door allerhande technolo-

gieën. Op deze manier zal zone A niet alleen producten exporteren, maar ook kennis en kunde. Ook kunnen bedrijven in deze zone bijdragen aan de energietransitie, aangezien windmolens goed ingepast kunnen worden, evenals zonnepanelen die ter waarborging van de bodemkwaliteit verplaatsbaar in rotatie worden opgenomen.

Zone C bevat echte hotspots van kennis en technologie, waar uiteenlopende bedrijven optimaal elkaars reststromen hergebruiken en verliezen naar lucht of grondwater tot nul worden teruggebracht. Veehouderijen en glastuinders kunnen bijvoorbeeld prima meststoffen, organisch afval, methaan, CO₂ en warmte met elkaar uitwisselen, maar ook waterzuiveringen, insectenkwekerijen, vissenkwekerijen en onderzoeksinstituten kunnen worden ingepast. Als hier dan ook de overige ketenbedrijven worden geplaatst, kunnen transportbewegingen worden gereduceerd, waaronder het transport van levende dieren. Daarnaast wordt dierenwelzijn ten opzichte van de huidige situatie verbeterd door schonere, lichtere, grotere ruimtes die ingericht worden volgens de nieuwste inzichten in factoren die dierenwelzijn bevorderen. Ook hier wordt, naast voedsel, kennis en kunde een belangrijk exportproduct.

In zone B ontstaan halfopen cultuurlandschappen, dooraderd met natuur, vennen, moerassen en meanderende beken. Bodemleven, insecten, weidevogels en andere beschermde soorten leven hier in kruidenrijke grasvelden begraasd door een (bio)diverse veestapel. Kleinschalige biologische akkerbouw en agrobosbouw bevinden zich in een matrix van extensieve veehou-

derij. Drainage wordt geminimaliseerd, fosfaat wordt uitgemijnd door uitgekend maaibeheer en beken krijgen hun natuurlijke vorm en oevers terug. Hekken worden verwijderd, gemotoriseerd verkeer wordt waar mogelijk teruggedrongen en een netwerk van wandel- en fietspaden komt ervoor in de plaats. Bedrijven in deze zone produceren hoogwaardige producten voor de binnenlandse markt. Daarnaast beheren deze bedrijven een landschap dat veel maatschappelijke diensten levert, waar ze middels een variatie aan constructies (zie volgende hoofdstuk) voor betaald krijgen. Alternatieve vormen van wonen, zoals off-grid, tiny houses, zijn mogelijk in deze zone. Het feit dat zone B het merendeel van het huidige landbouwareaal behelst, heeft uiteraard consequenties voor de totale voedselproductie. Nederland zal als netto-producent niet langer zijn 2e plek op de wereldrangorde kunnen handhaven, maar daar staat tegenover dat de productie en export van kennis en kunde juist zal toenemen. Ook zal de levering van ecosysteemdiensten aanzienlijk toenemen en hoeven we wellicht geen aanvullende maatregelen meer te nemen om ons land klimaatbestendig in te richten of te voldoen aan de verschillende EU-kaderrichtlijnen en het Parijsakkoord. Het is uiteraard wel zaak om te zijner tijd, net als een beter uitgewerkte kartering, ook de effecten van het plan op al deze ecosysteemdiensten goed door te rekenen.

De uitvoering

Laat ons vooropstellen dat de bewerkstelling van deze indeling een kwestie van decennia zal zijn, en dat we een sturings-

model beogen waarbij bedrijven met zachte, doch besliste hand in een bepaalde richting worden gestuurd. Een krimp in het aantal bedrijven is voorzien, maar niet één die veel sneller verloopt dan de huidige trend. Een krimp in de veestapel is onafwendbaar, maar zonder dat dit het verdienvermogen van de resterende boeren aantast. Veel bedrijven zullen hun bedrijfsvoering moeten aanpassen en dienen hier ook ondersteuning bij te krijgen. Bedrijven die niet willen omschakelen, kunnen een verplaatsing aanvragen. Ofschoon er geen sprake zal zijn van gedwongen onteigening of verplaatsing, zal voor iedereen duidelijk moeten zijn dat bedrijfsvoering die niet past in de zone ter plekke, niet gefaciliteerd gaat worden door provincie, gemeente of waterschap. Er zullen nieuwe constructies bedacht moeten worden om de bedrijven in zone B te betalen voor de ecosysteemdiensten die ze leveren. Hierbij moet rekening gehouden worden met het feit dat de meeste diensten zogeheten publieke goederen zijn, waarbij niet-betalende partijen niet kunnen worden uitgesloten van gebruik. Daarom kan de levering van deze goederen niet aan de markt worden overgelaten, maar vergt de inzet van partijen die zich hard willen maken voor het algemene belang. Wij zien hier een belangrijke rol weggelegd voor banken, verzekeraars, vermogende particulieren en diverse fondsen. Een interessante manier waarop deze partijen kunnen investeren is middels een *community land trust*: een stichting die vrijkomende agrarische grond in zone B opkoopt en deze tegen lage prijzen en onder strenge condities, verpacht

aan boeren (denk aan het “Land van Ons” initiatief). Dit kan gezien worden als een bijdrage in natura, die boeren in staat stelt om snel en eenvoudig te de-intensiveren. Een andere interessante optie zijn verhandelbare rechten voor het uitstoten van vervuilende stoffen (bijvoorbeeld stikstof, fosfaat of CO₂). In dit geval betalen type A bedrijven de type B (en C) bedrijven voor het reduceren van de uitstoot die door de sector als collectief moeten worden aangepakt. Overige opties zijn uiteraard subsidies, kortingen op heffingen en hogere prijzen in de supermarkt, waarbij een branding-strategie goed kan werken. Ook voor de bedrijven in zones A en C zijn constructies nodig om te zorgen dat de meerwaarde in de vorm van kennis en kunde bij de boeren terecht komt. Investeringsfondsen moeten worden opgericht die zich niet alleen richten op de ontwikkeling, maar ook op de toepassing van technologieën op bedrijven. Ketenbedrijven, nationaal en internationaal, spelen een belangrijke rol hierin. Daarnaast kan de overheid bijdragen aan een duurzamer verdienmodel voor dit type bedrijven door subsidies te verschuiven van niet-duurzaam geproduceerde grondstoffen, neem kunstmest of soja, naar duurzaam geproduceerde producten zoals compost of voedselreststromen.

De financiering

De transitie zal niet goedkoop zijn en moet door de samenleving als geheel worden bekostigd. Kosten voor bedrijfsverplaatsingen, planschade, grondontwaarding en warme sanering dienen door de overheid

gedragen te worden (we ramen dit op ca. 50 miljard euro). Investerings in zone B door grondverwerving en ontwikkeling komen te liggen bij bedrijfsleven, NGO's en fondsen (wij schatten dit op ca. 30 miljard euro). Boeren in zone A betalen voor de milieudiensten in zones B en C en boeren in zones B en C betalen met een (door banken gefinancierde!) investering in de nieuwe bedrijfsvoering. Daarnaast betalen recreanten middels een toegangsprijs of donatie voor enkele nieuw te creëren nationale parken (Nationale Parken Nieuwe Stijl). Tot slot betalen consumenten een hogere prijs in de winkel voor de hoogwaardige producten uit zone B. Dit zijn aanzienlijke kosten, maar ze worden verdeeld over meerdere partijen en kunnen bovendien worden uitgesmeerd over enkele decennia. Bedenk ook dat de kosten van niets doen op termijn minstens even hoog zullen zijn en dat dit een belangrijke investering is in het leefklimaat van ons land.

Tot slot

Ruimtelijke samenhang en een goede match met de ondergrond kunnen het verschil maken in winstgevendheid en daarmee het toekomstperspectief voor boeren. Een minister van Ruimte, zoals geopperd door onze Rijksadviseur voor het Landschap, is daarom een uitstekend idee. Wij zijn ervan overtuigd dat de overgrote meerderheid van de boeren best bereid is mee te bewegen, desnoods offers te brengen, zolang ze maar weten dat er een langetermijnvisie en bijbehorende financiële ondersteuning is. Op deze manier kan het hier gepresenteerde plan voor velen een doorbraak uit de huidige impasse betekenen en een nieuw toekomstperspectief bieden voor iedere boer die door wil gaan met boeren.

De auteurs danken Perry de Louw van Deltares voor het beschikbaar stellen van droogtestresskaarten en Emile Hagelen voor zijn kritische blik en suggesties. Bij dit artikel horen negen referenties; deze vindt u op vvm.info/nu-in-tijdschrift-milieu

Martha Bakker, Jan Phillip Witte, Gerard Ros, Wim de Vries, Bardia Mashhoodi, Sjerp de Vries, Hans Kros & Tom Kuhlman

